

Novodobne žrtve – raziskava viktimizacije v virtualnih skupnostih

mag. David Modic, univ. dipl. socialni pedagog

To, da v družbi obstaja sistem storilca in žrtve, ni nič novega. Stari Hebrejci so uporabljali izraz žrtev v povezavi z žrtvovanjem bogovom. (Karmen, 1990.). Leta 1948 Hentig preloži del odgovornosti za odnos storilec – žrtev tudi na slednjo. (Hentig, 1948.) Takšen pristop ima svoje pluse in minuse – praksa npr. pokaže, da fizično zlorabljanje ženske velikokrat vedo, kaj morajo reči ali narediti, zato da sprožijo fizično nasilje nad seboj. Izkušnje avtorja tega članka z ambulantnim delom na Psihiatrični kliniki v Ljubljani potrjujejo aktivno vlogo žrtve v tem procesu. Po drugi strani pa bi bilo neresnično in pretirano popreproščeno reči, da je žrtev v celoti sama kriva za zlorabo. V osemdesetih letih se pojmovanje odnosa žrtev – storilec spremeni tako, da vključuje vsak tip *asimetričnega* odnosa – torej odnosa, ki vključuje neenakopravnost, izkoriščanje, parazitizem, prisilo, destruktivnost, odtujevanje ali trpljenje (O'Connor, 2004). Izraz žrtev se dandanes uporablja dokaj nediskriminatorno – gre za posameznika, ki je utrpel neko izgubo, ki je ni mogel preprečiti na direkten način (prav tam). Pojmovanje, da je žrtev na nek način kriva za izgubo, je naletelo na mnoge kritike, tako s strani žrtev kot njihovih zagovornikov. Kljub temu še vedno obstaja nekaj teorij, ki se na tako pojmovanje opirajo.

Morda najbolj znana kriminološka teorija tega tipa je t. i. *teorija rutinskih aktivnosti*¹ (Cohen & Felson, 1979), ki pravi, da morajo biti izpolnjeni trije pogoji, zato da je nekdo oškodovan ali pa mu grozi ekonomska, fizična ali psihološka škoda.

Obstajati mora ustrezna tarča – Cohen in Felson se namenoma izogibata izrazu žrtev. Tarča je lahko oseba, predmet ali objekt. Tarča je ustrezna takrat, ko so izpolnjeni določeni kriteriji. Eden od načinov ugotavljanja ustreznosti tarče je t. i. CRAVED sistem², ki določa ustreznost glede na možnost prikrievanja, možnost prisvojitve, dostopnost, vrednost, zadovoljitev in možnost da se tarče znebimo brez posledic. Če je tarča prisotna, to ne pomeni nujno, da se bo nek zločin zgodil. V virtualnem svetu bi lahko vlekli paralelo npr. s pošiljanjem neželene elektronske pošte. Storilec se lahko dokaj učinkovito skriva, posameznika, ki dobi neželjeno pošto si sicer ne more prisvojiti, obstaja pa dokaj velika možnost, da si bo prisvojil neke njegove materialne dobrine³, tarča je precej dostopna, vse, kar mora storilec vedeti, je elektronski naslov posameznika, vrednost tarče je dokaj visoka, poleg tega pa se podvoji z vsako uspelo prevaro, storilec čuti zadovoljstvo, ker je preliščil tarčo, tarče pa se brez težav znebi.

---

¹ Ang. – routine activities theory.

² Concealable, Removable, Available, Valuable, Enjoyable, Disposable (ang.) – v dobesednem prevodu: tak, ki ga lahko prikrijemo, si ga prisvojimo, ki nam je dostopen, ki je vreden, ki nas zadovolji in ki se ga lahko znebimo.

³ Npr.: "Če kliknete sem, vam bomo zastoj poslali namizni računalnik. Samo poštnino plačajte vi. Na tale elektronski naslov pošljite podatke o svoji kreditni kartici, da vam lahko zaračunamo poštnino." Na koncu take transakcije posameznik nima namiznega računalnika, ima pa dokaj veliko luknjo na bančnem računu zaradi zlorabe kreditne kartice. Resničen primer na: http://urbanlegends.about.com/library/bl_credit_card_fraud.htm.

Čuvaj tarče mora biti odsoten – lahko gre za nekega formalnega čuvaja, npr. policista, ali pa neformalnega, npr. soseda. V primeru virtualnega sveta je ta odsotnost še bolj pereča, saj jurisdikcija ni jasna. Storilec s Kitajske oškoduje ameriškega državljana, vendar ga kitajske oblasti ne poskušajo najti, še manj izročiti, zločin se je zgodil na ameriških tleh, vendar zločinca ni v Ameriki, ipd. V mnogih primerih formalnega nadzora sploh ni – če kupim nek predmet preko Bolhe⁴, nihče razen mene ne preverja, ali je bil ta predmet ukraden. Celotna situacija se še bolj zaplete, saj v določenih primerih tudi nihče ne ve, ali je bil predmet ukraden ali ne in preverjanje povzroči neprijetne posledice.⁵

Prisoten mora biti motiviran storilec – v vsaki družbi so prisotni storilci. Viktimološke teorije tudi privzemajo, da je večina zločinov priložnostnih, kar pomeni, da ima vsak od nas v sebi potencial, da krši zakon, če oceni, da je tarča tega vredna in da ga ne bodo dobili. Morda ne bi šel tako daleč, da bi kategorično trdil, da je spretnega storilca, ki za kaznivo dejanje uporablja Medmrežje, nemogoče ujeti, je pa vsekakor res, da je vložek, ki je za to potreben, mnogokrat prevelik, da bi se storilca izplačalo loviti.

Viktimizacija na Medmrežju

Na pravila, ki začrtujejo smernice virtualnih skupin, tema ki jih povezuje, ne vpliva bistveno. (Smith, 1997 in Danis 2001.) Skupina se oblikuje ne glede na *lajtmotiv*⁶. Za bolj natančen pregled dinamike virtualnih skupin si je avtor izbral motoristični portal in forum Motosvet⁷, razlogi za to pa so preprosti.

Forumi raziskovalcu ponujajo nekaj prednosti pred ostalimi oblikami druženja v virtualnem prostoru. Tisto, kar ga pritegne, je gotovo dejstvo, da lahko sledi sporočilom od samega začetka, pa vse dokler forum obstaja, kar omogoča longitudinalni pregled nad forumom kot celoto. Druga velika kvaliteta forumov je, da lahko sledimo zgodovini posameznika in na ta način dobimo pregled nad oblikovanjem virtualne identitete znotraj virtualne skupine. Zato torej forum, ampak zakaj ravno Motosvet? Zato, ker avtor že več let aktivno sodeluje na tem forumu, zadnjih nekaj let tudi kot moderator. Ta pozicija je zelo ugodna za raziskovalno delo – po eni strani raziskovalec dobi bolj natančen pregled nad dogodki na forumu kot ostali uporabniki, kot del moderatorskega tima pa ima pregled tudi nad njegovim delovanjem in logiko za odločitvami, ki krojijo smernice foruma.

Prošnja za sodelovanje je bila poslana naključno izbranemu vzorcu 1550 članov 7000 članskega foruma, ki je po številu obiskov in prijavljenih članov eden večjih v Sloveniji.

---

⁴ Bolha je slovenska spletna avkcijaska hiša (<http://www.bolha.com>)

⁵ Denimo ob nakupu notesnika znamke Lenovo, uporabnik ne more sam preveriti ali je bil notesnik ukraden, temveč mora poizvedbo nasloviti na Lenovo, ki potem *preventivno* ustavi garancijo na notesnik, ker s poizvedbo uporabnik kaže na sum storjenega kaznivega dejanja. Praktično to pomeni, da ne-glede na legalnost posedovanja notesnika za novega lastnika preverba ni praktična (<http://stderr.org/pipermail/thinkpad/2006-January/020361.html>)

⁶ Verjeli ali ne, ta beseda je v Slovenskem pravopisu dejansko takole zapisana.

⁷ <http://www.motosvet.com>

Za dovoljenje je bil naprošen upravnik foruma. Prošnja za sodelovanje ni bila naenkrat poslana celotnemu vzorcu saj bi lahko prišlo do preobremenitve strežnika, če bi naenkrat odgovarjalo preveč anketirancev. Vsak dan je bila prošnja poslana približno 200 uporabnikom iz vnaprej izbranega vzorca.

Vprašalnik je napisan za Open Laszlo™⁸ prevajalnik. Open Laszlo je *open source*⁹ prevajalnik, ki skripto, napisano v jeziku xml pretvori v Shockwave film¹⁰. Program je bil napisan v IBM Eclipse, ki je ravno tako kot Open Laszlo zastoj¹¹. Z uporabo Laszla in Eclipse se je avtor tako dokaj elegantno in povsem legalno izognil plačevanju licence za Macromedia Flash.

Na prošnjo se je odzvalo 772 anketirancev (**n=772**), kar pomeni **49,8%** odziv.

Pri obdelavi podatkov so bile uporabljene metode deskriptivne in osnovne parametrijske statistike ter metode multivariantne analize. Struktura spremenljivk in njihova veljavnost je bila ugotavljana s faktorsko analizo, zanesljivost pa s Cronbachovim alpha koeficientom.

Priprava vprašalnika

Virtualne skupnosti so v praksi v mnogočem primerljive s konkretnimi v t. i. resničnem svetu (Turkle, 1995 in Downes, 2001). Na koncu koncev gre za ljudi. Tako kot v obeh skupnostih obstajajo formalne in neformalne norme, obstajajo tudi posamezniki, ki jih kršijo. Zagovorniki elektronskega piratiziranja programske opreme, glasbe ali filmov bodo zatrdili, da gre na Medmrežju večinoma za kršenje norm ali zakonov, kjer preprosto ni žrtve. Če pa že obstaja konsenz, da žrtev je, potem pa je piratstvo neke vrste moderno *robinhoodovstvo*, kjer revni kradejo bogatim, ki pa se jim to tako ali tako ne pozna. To stališče je naivno iz več razlogov – ker je egocentrično (*poznam samo tisto, kar se dogaja meni, vse ostalo pa je nepomembno*) in služi zgolj lastni gratifikaciji (*ne samo, da ni nič narobe s tem kar počnem, še več, ko kradem, se bogastvo bolj pravilno razporeja – torej od vseh k meni.*)

Ostaja torej dilema, kako se lotiti viktimizacije v virtualnih skupnostih. Najprej je nujno definirati kršitve formalnih in neformalnih norm v virtualnem prostoru. Delitev na formalno in neformalno ni tako banalna, kot se to zdi v konkretnem svetu. Virtualne neformalne norme regulirajo nekatera dejanja, ki so formalno normirana v konkretnem svetu (npr. posilstvo). Velja tudi obratno (npr. nakup spletnega časopisa, ki ga prebere tudi kupčev prijatelj).

Iz točke definiranja najbolj pogostih odklonskih virtualnih dejanj, je možno preverjati, ali je smiselno obstoječe teorije viktimizacije direktno preslikati v virtualni svet. Preprosto

---

⁸ <http://www.openlaszlo.org>

⁹ Open source (ang.) – dostopna izvorna koda. Izraz opisuje tip programske opreme, ki ni plačljiva in je v javni lasti.

¹⁰ Shockwave film je seveda tudi končni produkt programja Macromedia Flash.

¹¹ <http://www.eclipse.org>

povedano – definirati je potrebno virtualno žrtev in kako ta oseba svojo novo vlogo prevzame.

S stališča raziskovalca to ni pretirano težko. Žrtev je preprosto tisti posameznik, ki povleče kratko ob kršitvi norm. Še vedno pa ostane vprašanje, katera dejanja so tista, ki producirajo žrtev. McLaughlin in kolegi so v devetdesetih letih definirali neželena vedenja na Usenetu, ki so služila tudi kot osnova več kategorijam pričujočega vprašalnika (McLaughlin, 1995, Cody & Braaten, 1992, Schonbach, 1990).

McLaughlin (1995) je neželena vedenja uvrstil v naslednje kategorije:

- ◆ **nepravilna uporaba tehnologije** (npr. večkrat objavljeno isto sporočilo, nesledenje odgovorom ipd.),
- ◆ **zloraba pasovne širine** (predolgo citiranje, citat daljši od odgovora, ponavljanje mnogokrat odgovorjenih vprašanj ipd),
- ◆ **kršitve konvencij Useneta in specifičnih kategorij** (objavljanje moralno spornih tem brez predhodnega opozorila, ignoriranje ostalih objav ipd.),
- ◆ **etične kršitve** (javna objava privatnih sporočil, kraja citatov, nadlegovanje ostalih članov skupin ipd.),
- ◆ **neprimeren jezik** (ognjene vojne¹², žaljivi ali vulgarni izrazi, kakršnokoli besedilo, ki preusmerja pozornost od glavne teme debate ipd.),
- ◆ **faktografske napake** (slovnične in sintaktične napake, napačna uporaba imen, napačno povzemanje prejšnjih sporočil ipd.).

Vprašalnik o viktimizaciji je del bolj obširnega vprašalnika, sestavljenega iz šestih logičnih celot. Poleg vprašanj o demografskih podatkih anketiranca (starost, spol, zakonski stan, izobrazba) in vprašanj o značilnosti uporabe Medmrežnih storitev (pogostost uporabe, intenzivnost uporabe, raznolikost uporabe – katere storitve posameznik uporablja, dolžina staža uporabe) se na študije o viktimizaciji nanašata še dva dela vprašalnika – del o viktimizaciji in del o samoprijavi. Oba dela postavljata istih šestnajst vprašanj, vendar v prvem delu anketiranec odgovarja o pogostosti svoje udeležbe v vlogi žrtve, v drugem delu pa o pogostosti svoje udeležbe v vlogi storilca pričujočih dejanj. Narava vprašalnika je sestavljena tako, da se anketiranec ne more vračati na že odgovorjena področja, obenem pa ne ve, katera področja sledijo. Poleg vprašanj o viktimizaciji so dodane tudi kontrolne kategorije, kot npr. povpraševanje o tem ali je posameznik kdaj spoznal kako zanimivo osebo preko Medmrežja (pričakovan odgovor je isti v obeh delih vprašalnika). Spremenljivke v teh dveh delih so Likertovega tipa s štirimi možnimi odgovori (nikoli, 1x2x, 3x-5x, >5x). Zastavljena vprašanja so:

- Ste kdaj dobili neželena elektronsko pošto (reklame, piramidne sheme, preparati za podaljšanje erekcije, zdravila ipd.)?

---

¹² Flaming (ang.) – beseda se nanaša na občutek tarče, da se je znašla gola pred metalcem plamena – torej, neka trditev sproži povsem disproporcionalen odgovor.

- Ste kdaj dobili čestitko preko Interneta?
- Ste kdaj od znancev dobili nelegalne verzije programov preko Interneta?
- Ali je kdaj kdo hotel navezati stike z vami preko Interneta, čeprav si vi tega niste želeli (stalno pošiljanje pošte, privatnih sporočil na forumih, stalna vabila na klepet v klepetalnicah ...)
- Ali ste preko Interneta spoznali kako zanimivo in prijetno osebo?
- Ali vam je kdo navajal neresnične podatke o sebi (npr. spoznate 20-letno samsko blondinko, kasneje se izkaže, da je v resnici 50-letni voznik kamiona)?
- Ali so kdaj zlorabili vašo kreditno kartico preko Interneta (ali ste na svojih bančnih izpiskih za kreditno kartico kdaj odkrili kake stroške, ki jih nikakor ne morete opredeliti)?
- Ali ste preko Interneta kdaj naročili kako stvar, ki ste jo tudi plačali, vendar je nikoli niste dobili?
- Ali so vam kdaj ponudili kako ekstremno pornografijo preko Interneta (otroci, živali, amputiranci, palčki ipd.)?
- So kdaj izkoristili Internet, da so vam škodovali v vsakdanjem življenju? (npr. v službi uporabili vaše izjave z Interneta proti vam, se sklicevali na privatno elektronsko pošto, obvestili vašega partnerja da na klepetalnicah flirtate z drugimi ipd.)?
- Ali so kdaj na Internetu objavili vaše privatne slike ali filmčke, brez vaše vednosti ali privolitve?
- Ali je kdaj kdo na Internetu objavil kako delo ali napisal kako sporočilo v vašem imenu brez vaše vednosti?
- Ali se je kdaj vaš računalnik obnašal tako čudno, da ste posumili, da je vanj nekdo vdrl?
- Ali so vas kdaj na Internetu citirali, vendar so te citate predstavili kot svoje?
- Ali vas je kdaj kdo nagovarjal k spolnim uslugam preko Interneta?
- Ali ste kdaj sodelovali v kiberseksu?

Poleg vprašanj, ki se nanašajo na zgoraj omenjene kategorije (McLaughlin, 1995), so dodana še vprašanja o dejanjih, ki v resničnem svetu proizvedejo storilca in žrtev (zalezovanje, spolna zloraba, kraja premoženja ipd.) in vprašanja, ki se nanašajo na specifiko Medmrežnega prostora (zloraba privatnosti).

Analiza rezultatov

Pri analizi frekvenc se je izkazalo, da je velika večina uporabnikov (**67,10%**) v zadnjih dveh letih dobila veliko neželene pošte. Neželena pošta je problem na globalni ravni, ki ga šele v zadnjem času nekatere države (npr. ZDA) pravno regulirajo (kazni se dvigajo do 20.000 USD in več let zavora). **38,60%** anketirancev je več kot petkrat dobilo čestitko preko Medmrežja v zadnjih dveh letih in kar **77,80%** anketirancev je preko Medmrežja spoznalo vsaj kako zanimivo osebo v dveh letih, kar kaže na to, da Medmrežje postaja vedno bolj zanimivo za pletenje socialne mreže. Frekvence v vseh ostalih kategorijah kažejo, da ogromna večina anketirancev ni bila nikoli žrtev navedenih dejanj. Kljub temu da **42,10%** posameznikov ni preko Medmrežja dobilo nobene ukradene programske opreme, pa so vsi ostali (**57,90%**) jo, in od tega kar **30%** več kot

petkrat v zadnjih dveh letih, kar se lepo navezuje na uporabljano P2P programske opreme (**47,10%**).

Na splošno gledano lahko rečemo, **da je raven viktimizacije med anketiranci dokaj nizka.**

Če opazujemo viktimizacijo glede na demografske značilnosti ugotovimo, da **starost statistično pomembno vpliva na deset izmed šestnajstih kategorij, ki označujejo viktimizacijo** (spam, čestitke, piratska programska oprema, spoznavanje zanimivih oseb, napačni podatki o osebi, pridobivanje ekstremne pornografije, zloraba zasebnosti, objava slik, kraja identitete in kiberseks). V nobenem primeru ne gre za visoko korelacijo – najvišja vrednost (**-0,241**) je med starostjo in nelegalnim pridobivanjem programske opreme. Vse ostale korelacije so nižje.

V večini statistično pomembnih primerov gre za negativno korelacijo, kar nakazuje na to, da so **mlajši posamezniki večkrat viktimizirani**. Starejši posamezniki dobivajo več neželene pošte oziroma čestitk, kar je povezano z daljšim stažem. Spol statistično pomembno vpliva na dobivanje čestitk (ženske jih dobijo več) in navezovanje prijetnih stikov (ženske jih navežejo večkrat, kar nakazuje tudi na to, da ženske manjkrat prevzamejo aktivno vlogo pri sklepanju stikov). S tem je povezano tudi spoznavanje zanimivih in prijetnih oseb, ki jih ženske spoznajo večkrat kot moški. Ker so bolj izpostavljene novim stikom, imajo tudi večkrat občutek, da je njihova zasebnost zlorabljen in da so njihove zasebne slike ali filmi večkrat objavljeni na Medmrežju brez njihove privolitve. Ob pregledu usneta ugotovimo, da je v skupinah s predpono *alt.binaries.erotica* prva skupina s slečenimi moškimi na 53. mestu (po količini objav) s **33.872** slikami v zadnjih 45 dneh (*alt.binaries.pictures.erotica.gaymen*), na prvem mestu pa je *alt.binaries.pictures.erotica* s **500.575** binarnimi datotekami (slikami ali filmi) v zadnjih 45 dneh. Na vsako sliko golega moškega na usnetu pride vsaj 100.000 slik golih žensk.¹³ Pri takem razmerju ni nič čudnega, da večji delež žensk kot moških verjame, da so njihove zasebne slike in filmi na Medmrežju večkrat objavljeni brez njihove privolitve. Stan statistično pomembno ne vpliva na raven viktimizacije. Izobrazba šibko pozitivno korelira z dobivanjem neželene elektronske pošte in čestitk, kar v praksi pomeni, da tisti bolj izobraženi večkrat uporabljajo elektronsko pošto. Izobrazba in pridobivanje ukradene programske opreme sta statistično pomembno nizko korelirani, kar pomeni, da tisti z nižjo izobrazbo večkrat dobivajo ukradeno programsko opremo z Medmrežja. Praktično gledano je to povezano z dejstvom, da je tudi starost šibko negativno korelirana z isto kategorijo, kar preprosto pomeni, da mlajši uporabniki večkrat pridobivajo ukradeno programsko opremo, negativna korelacija na področju izobrazbe pa se pojavi zato, ker mladi še niso na višji stopnji izobrazbe.

Zaključek

Virtualne skupine se ravnaajo po skupinski dinamiki, kar med drugim pomeni, da se v njih vzpostavi hierarhija, nekdo jih vodi, nekdo je vedno peto kolo in kohezivnost ohranjajo

---

¹³ Neobdelani podatki se nahajajo na www.easynews.com (april 2006).

tako, da svoje meje jasno opredelijo (torej – mi proti njim). Čeprav se pravila vedenja v virtualnem svetu v nekaterih pogledih razlikujejo od tistih v resničnem, to še zdaleč ne pomeni, da v virtualnem svetu pravil vedenja ni. Tudi v virtualni skupnosti se njeni člani razvijajo in rastejo z njo.

Na splošno gledano so korelacije med posameznimi sklopi skoraj vedno izjemno nizke, kar pomeni, da rezultati nakazujejo neke povezave, ki pa so daleč od tega, da bi bile vklesane v kamen. Zelo visoke korelacije so opazne samo med nivoji viktimizacije in samoprijave, kar kaže na to, da so »žrtve« velikokrat tudi »storilci« natančno istih dejanj (najvišje korelacije najdemo med dejanji, kjer dejansko ni žrtve).

Nivo viktimizacije anketirancev je dokaj nizek, kar pomeni, da kljub temu, da možnosti za viktimizacijo na Medmrežju definitivno obstajajo, to ni vsakdanji pojav. 98,8% anketirancev (zloraba kreditne kartice) in 94,3% anketirancev (finančne prevare) ni nikoli utrpelo finančne škode preko Medmrežja, pa vendar v splošni populaciji opazimo nezaupljivost do elektronskega bančništva (govorim o splošnem vtisu – raziskav o teh stališčih še ni). Na nivo nezaupanja lahko sklepamo tudi po moralnem vrednotenju teh dejanj: 91,60% anketirancev zelo obsoja zlorabo kreditne kartice, 53,70% pa prevare preko Medmrežja, kljub temu, da se jim ne eno ne drugo ne dogaja.

Nivo samoprijave je izredno nizek, kar je v skladu s pričakovanji, obenem pa tudi nivo viktimizacije odraža takšno stanje – storilcev je vedno manj kot žrtev in če je že žrtev zelo malo, rezultati ne morejo biti nič drugačni, kot so.

Starost je pomemben faktor pri uporabi Medmrežja, viktimizaciji, samoprijavi in moralnem vrednotenju. Mlajši anketiranci bolj pogosto uporabljajo Medmrežje, kar pomeni, da imajo več možnosti, da so viktimizirani, in obenem več priložnosti, da viktimizirajo druge.

Ženske v virtualnih skupnostih so večkrat viktimizirane kot moški, obenem pa spol ne vpliva bistveno na pogostost viktimizacije. Ponujata se nam dva zaključka – bodisi moški in ženske raje izbirajo ženske kot žrtve bodisi moški manjkrat opazijo, da so viktimizirani (lahko tudi, da si tega ne priznajo).

Literatura

Cody, M. J., & Braaten, D. O. (1992). *The social-interactive aspects of account-giving.* V M. L. McLaughlin, M. J. Cody, and S. J. Read (ur.), *In Explaining One's Self to Others: Reason-Giving in a Social Context* (s. 225-243). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Cohen, L. E. in Felson, M. (1979). *Social change and crime rate trends: a routine activity approach.* V J. A. Jacobs(ur.), *American Sociological Review* 44. (s. 588-608). Washington, DC: American Sociological Association.

Danis, C. et al. (2001). *The negotiation of norms in an online community*. Yorktown Heights, NY: IBM TJ Watson Research Center. Pridobljeno 3.8.2003 s svetovnega spleta: <http://www.webcollab.com/alee/papers/portkey-norms.pdf>.

Downes, S. (2001). *Virtual Community; Real People*. National Research Council, Institute for Information Technology, Moncton, Kanada. Pridobljeno 17.12.2006 s svetovnega spleta: http://community.flexiblelearning.net.au/GlobalPerspectives/content/article_531.htm

Hentig, von, H. (1948). *The Criminal and His Victim*. New Haven: Yale U. Press.

Karmen, A., (1990). *Crime Victim: An Introduction to Victimology*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.

McLaughlin et al. (1995). *Standards of conduct on Usenet*. V S. Jones (ur.) Cybersociety (s. 90-111). Thousand Oaks, CA: Sage.

O'Connor, T. (2004). *Victimology Theory*. Rocky Mount, NC: North Carolina Wesleyan College. Pridobljeno 10.03.2005 s svetovnega spleta: <http://faculty.newc.edu/toconnor/300/300lect01.htm>

Schonbach, P. (1990). *Account Episodes: The Management or Escalation of Conflict*. New York: Cambridge University Press.

Smith, C. (1997). *Conduct Control on Usenet*. V M. McLaughlin et al. (ur.), JCMC, 2(4). Pridobljeno 26.2.2006 s svetovnega spleta: <http://jcmc.indiana.edu/vol2/issue4/smith.html>

Turkle, S. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Simon and Schuster, 1995.